

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Social mobility and integration of Amsterdam Jews: the ethnic niche of the diamond industry, 1850-1940

Kok, J.

Citation

Kok, J. (2025, September 18). *Social mobility and integration of Amsterdam Jews: the ethnic niche of the diamond industry, 1850-1940*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4261316>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4261316>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

Dit proefschrift onderzoekt de sociale mobiliteit en integratiepatronen van Amsterdamse Joden van het midden van de negentiende eeuw tot aan de Tweede Wereldoorlog. De levens en carrières van diamantbewerkers, werkzaam in de belangrijkste beroepsniche van deze gemeenschap, staan centraal in dit onderzoek. Het proefschrift analyseert de informatie in de ledenadministratie van de diamantbewerdersbond en vult deze aan met gereconstrueerde levenslopen van geselecteerde diamantbewerkers, waardoor privéleven en loopbaan van de arbeiders worden gecombineerd. Via een vergelijkende aanpak worden de ervaringen van Joodse diamantbewerkers afgezet tegen die van niet-Joodse diamantbewerkers en van Joden en niet-Joden in andere beroepsgroepen. Zo belicht het proefschrift de opmerkelijke levensloop van Amsterdamse Joden, en in het bijzonder die van Joodse diamantbewerkers.

De eerste drie hoofdstukken vormen de basis voor de analyses in dit proefschrift. Hoofdstuk 1 schetst het theoretisch kader, de historiografie en de gebruikte data. Het definieert sleutelbegrippen, operationaliseert wat 'Joods' betekent binnen dit onderzoek en bespreekt de meetmethoden voor sociale mobiliteit en integratie. Hoofdstuk 2 behandelt de sociale, economische en demografische ontwikkelingen in Amsterdam sinds het begin van de negentiende eeuw en de veranderende positie van Joden in de hoofdstad. Hoofdstuk 3 verdiept zich in de diamantindustrie. Het beschrijft de oorsprong van deze Joodse niche, de vorming van de *Algemene Nederlandse Diamantbewerdersbond* (ANDB) en de betekenis daarvan voor de positieverbetering van Joodse arbeiders, en karakteriseert de sociale dynamiek en hiërarchie binnen de industrie.

De volgende vier hoofdstukken presenteren vergelijkende analyses van sociale mobiliteit naar etnisch-religieuze achtergrond, geslacht, geboortecohort en sociale klasse in de levensdomeinen werk, huwelijk, woonplaats en onderwijs. Hoofdstuk 4 onderzoekt patronen van intergenerationele mobiliteit. In de negentiende eeuw viel op dat zonen van diamantbewerkers vaak hetzelfde beroep uitoefenden als hun vader. Tegen het einde van de eeuw had de diamantindustrie haar volle capaciteit echter bereikt, waardoor minder diamantbewerderszonen in de voetsporen traden van hun vaders. Terwijl Joodse zonen van diamantbewerkers doorgaans opklommen naar een hogere sociale klasse, bleven niet-Joodse diamantbewerderszonen vaker in dezelfde klasse. Sterker nog, in het algemeen vertoonden Joodse zonen meer opwaartse mobiliteit dan hun niet-Joodse leeftijdsgenoten van dezelfde rangen en standen. Hetzelfde gold voor combinaties van ouders—zowel vaders en moeders—en kinderen—zonen en dochters—waar beide generaties in de diamantindustrie werkten. Het

hoofdstuk bespreekt ook de opvallende opwaartse mobiliteit onder diamantbewerksters. Zij werkten vooral in topfuncties in kleine ateliers in plaats van in de ongezonde diamantfabrieken; zowel Joodse als niet-Joodse dochters kwamen vrijwel altijd terecht in hogere posities. De diamantindustrie was dus een belangrijke motor achter de statusverbetering van zowel Joden als vrouwen.

Hoofdstuk 5 beschouwt het huwelijk als mobiliteits- en integratiemechanisme. Het hoofdstuk toont aan dat Amsterdamse Joden vaker binnen dezelfde klasse trouwden dan niet-Joden. De Joodse gemeenschap werd dus gekenmerkt door minder sociale fluiditeit dan leden van de dominante niet-Joodse samenleving. In de tweede helft van de negentiende eeuw trouwden Joden steeds vaker met niet-Joodse partners—een fenomeen dat na 1890 versnelde door de opkomst van de sociaaldemocratie en de actieve rol van Joden daarin. Joodse diamantbewerkers bleven in dit opzicht achter. Dit wordt grotendeels verklaard door de mate van blootstelling aan niet-Joden per beroepsgroep: binnen hun belangrijkste niche gingen Joodse diamantbewerkers voornamelijk om met andere Joodse diamantbewerkers. Hoewel het gemengde huwelijk een veelgebruikte *proxy* is voor integratie, impliceerde zulke relaties niet altijd gelijkheid tussen partners. Gemiddeld hadden gemengd-gehuwde Joden een aanzienlijk hogere sociale achtergrond dan hun niet-Joodse partners. Dit duidt op discriminatie op de huwelijksmarkt, maar het nam vanaf het einde van de negentiende eeuw sterk af. Tenslotte laat dit hoofdstuk zien dat Joden vaak een beroep kozen waar familieleden werkzaam in waren: beroepsclustering kwam meer dan gemiddeld voor. Vooral Joodse bruidegoms die in de handel, de diamantindustrie en verschillende ongeschoolde beroepen werkten, hadden zowel vaders én schoonvaders die in hetzelfde vak hun brood verdienden. Zulke netwerken konden gunstig zijn voor de loopbaanontwikkeling, maar belemmerden ook de beroepsdiversificatie onder Joden en dus steun in tijden van nood.

Hoofdstuk 6 vergelijkt de loopbaantrajecten van Joden en niet-Joden. Hoewel diamantbewerkers tijdens hun loopbaan vaak voor verschillende werkgevers werkten, veranderden ze zelden van beroep. Elke specialisatie vereiste aanzienlijke vaardigheden en, als gevolg, een lange leertijd. Hun weg naar het ondernemerschap werd verder verhinderd door de dure grondstoffen en hevige concurrentie onder diamanthandelaren en fabriekseigenaren. Vanwege de instabiliteit van de werkgelegenheid in deze luxe-industrie waren carrièrewisselingen echter aan de orde van de dag. Ruwweg de helft van de diamantbewerkers veranderde permanent van beroep, vooral na langdurige crises aan het begin van de twintigste eeuw. Joden en niet-Joden kozen dan doorgaans voor beroepen die vaak voorkwamen binnen eigen kring; werk in de handel en witte-boordenberoepen voor Joden, en ander geschoold handwerk voor niet-Joden. Diamantbewerkers die in hun vakgebied werkzaam wilden blijven beproefden hun geluk in Antwerpen, een strategie die vaker voorkwam bij Joden vanwege hun sterkere culturele verbondenheid met de industrie. Bovendien toont dit

hoofdstuk aan dat langere carrières in de diamantindustrie de kans op gemengde huwelijken en secularisering onder Joden verlaagden.

De opwaartse sociale mobiliteit van Joden was niet alleen zichtbaar in hun beroepen, maar ook in hun woonomgevingen. Hoofdstuk 7 volgt daarom de woongeschiedenis van Joodse diamantbewerkers. Tot de negentiende eeuw woonden Joden geconcentreerd in de grotendeels verpauperde *Jodenbuurt* ten zuidoosten van het centrum van Amsterdam. In de tweede helft van die eeuw verlieten steeds meer Joden deze wijk. Na de uitbreiding van de diamantindustrie vanaf 1870 namen Joodse diamantbewerkers het voortouw door huizen te kopen of huren in de nieuw aangelegde Pijp of te verhuizen naar de aan de Jodenbuurt grenzende Plantage of Weesperbuurt. Vanwege de toenemende bevolkingsdichtheid werden verdere uitbreidingen van de stad noodzakelijk en verhuisden Joden en niet-Joden gelijktijdig naar nieuwe wijken in Amsterdam-Oost. Hierdoor gingen steeds meer Joden in 'gemengde' buurten wonen. Voor het eerst sinds hun aankomst in Amsterdam in de zeventiende eeuw woonden Joden gemiddeld niet meer in buurten waar zij meer dan de helft van de bewoners waren. Naarmate Amsterdam verder uitbreidde, verhuisden welgestelde Joden en niet-Joden steeds meer naar gebieden die meer overeenstemden met hun sociale status. Segregatie vond dus steeds meer plaats naar klasse en minder naar etnisch-religieuze achtergrond. Nadat in andere delen van de stad nieuwe middenklasse-wijken werden gebouwd, begonnen niet-Joodse bewoners van gemengde wijken echter te verhuizen, waardoor daar sterkere Joodse concentraties ontstonden. Het hoofdstuk belicht dus de indrukwekkende ruimtelijke integratie van Joden en benadrukt tegelijkertijd de rol van zowel Joden als niet-Joden in het in stand houden van de segregatie.

Hoofdstuk 8 breidt de analyses uit naar de volgende generatie en onderzoekt het opleidingsniveau van de zonen van de in dit proefschrift bestudeerde Joden en niet-Joden. Joodse zonen voltooiden vaker middelbaar en hoger onderwijs, terwijl niet-Joodse zoons vaker een beroepsopleiding volgden—een type onderwijs dat voor Joden vaak ondergerapporteerd werd. Vooral Joodse diamantbewerkers investeerden sterk in zelfstudie en in de opleidingen van hun zonen. De ANDB stimuleerde scholing intensief, onder meer door hun landelijk geprezen bibliotheek. Ondanks hun hogere opleidingsniveaus begonnen Joodse zonen hun loopbanen vaak in dezelfde beroepen als niet-Joden met minder scholing, een patroon dat vooral opviel bij kantoorbedienden. Hoewel dit mogelijk wijst op arbeidsmarkt-discriminatie, kan het ook een weerspiegeling zijn van de aard van de arbeidsmarkt voor jonge mannen of van de beperkte netwerken van Joden op kantoren.

De bevindingen van dit proefschrift zijn relevant voor verschillende disciplines binnen geschiedenis en sociologie. Zo toont het aan dat nationale en lokale cijfers voor sociale mobiliteit grote verschillen tussen subgroepen kunnen verbergen. Deze in geaggregeerde mobiliteitscijfers verdeckte mobiliteit verdient bestudering. Voor de

Joodse geschiedenis onderstreept het de meerwaarde van vergelijkende en kwantitatieve benaderingen, waarbij de levens en ervaringen van Joden en niet-Joden, en van mannen en vrouwen, binnen en tussen beroepsgroepen en sociale klassen tegen elkaar worden afgezet. Deze benadering heeft tot een aantal belangrijke nieuwe inzichten geleid. Ten eerste is het duidelijk dat Joden een snelle opwaartse mobiliteit hebben gekend sinds 1870. Aanvankelijk werd deze sociaaleconomische stijging gestimuleerd door de uitbreidende diamantindustrie. In de decennia daarna zetten Joden deze groei voort door te investeren in onderwijs, via het groeiende aantal Joodse werkgevers en door grotere maatschappelijke integratie. Dit houdt verband met het tweede inzicht: sociale mobiliteit en integratie waren niet inherent aan elkaar gerelateerd. Niet alleen kon sociale mobiliteit onafhankelijk van integratie plaatsvinden, in het geval van de diamantbewerker belemmerde opwaartse mobiliteit de integratie in verschillende levensdomeinen—Joodse diamantbewerker huwden verreweg het vaakst binnen de Joodse gemeenschap en vertoonden het minst vaak religieuze disaffiliatie ondanks de toenemende secularisatie in de Nederlandse samenleving. Anders verwoord, integratie was niet altijd een voorwaarde óf resultaat van sociaaleconomische verbeteringen voor Joden. Het kon echter wel discriminatie op de arbeidsmarkt verminderen en de beroepsstructuur binnen hun sociale netwerken diversifiëren. Ten derde waren de ANDB en sociaaldemocratische politiek cruciaal voor de politieke integratie en verheffing van de Joodse arbeidersklasse. Zij moedigden Joodse arbeiders aan om te investeren in hun eigen onderwijs en in de opleidingen van hun naasten, met alle intergenerationele voordelen van dien. Nieuwe wegen voor verder onderzoek zijn het bestuderen van de ervaringen van Joden in het onderwijs en de rol van Joodse werkgevers en ondernemers in het creëren van arbeidsmarkten die Joden beschermden tegen discriminatie.